

Anna Rutkowska

CZY EKO-FEMINIZM NAS WYZWOLI?

Kobiecość, seksualność i natura w *Octopussy. Opowiadaniach postporno* Agnieszki Szpili

W rozmowie dla „Krytyki Politycznej” Agnieszka Szpila podzieliła się przemyśleniami towarzyszącymi jej w procesie twórczym:

Januszewska: Chcesz mi powiedzieć, że za twoją twórczością nie stoją żadne idee, choćby ekofeministyczne¹?

Szpila: Owszem, stoją, ale nie są ostateczne, ulegają przemianom. Proponuję raczej konstrukty mierzenia się z zastaną rzeczywistością, a nie pomysły na to, jak ona ma od A do Z wyglądać [...]. Moim zadaniem jest raczej prowokowanie do przemyśleń czy aktualne, tożsamościowe, kulturowe i relacyjne opowieści, do których przywykli [mężczyźni – uwaga A.R.] wciąż działają i robią im dobrze².

Ekofeminizm miał swoje początki w działaniach aktywistycznych dotyczących m.in. energii jądrowej i broni nuklearnej³. Aktywistki dostrzegły cechy łączące niszczenie środowiska naturalnego i opresyjne traktowanie kobiet. Maria Mies w książce *Who Made Nature Our Enemy* podkreśla, że społeczeństwo odseparowało przyrodę od człowieka, który nie może już wejść z nią w bezpośredni kontakt. Natura, szczególnie w przestrzeni miejskiej, stanowi dla niego zagrożenie – może być jedynie oglądana, o czym przypominają tabliczki umieszczone na terenach zielonych: „Nie dotykać! Jestem skażony”⁴.

W opowiadaniach z tomu *Octopussy. Opowiadania postporno* (2023) Szpila stara się przywrócić łączność pomiędzy człowiekiem a naturą. Drugi człon tytułu zbioru odsyła do postpornografii – ten powstały w latach 90. XX wieku termin nie dotyczy pornografii rozumianej jako „utwory lit.[erackie] (także plastyczne, teatralne, filmowe), przedstawiające zjawiska seksualne w sposób wchodzący w konflikt z przyjętymi w danej społeczności zakazami i obyczajami, poczuciem wstydlivości i dyskrecji”⁵. Jest to nurt skupiający się przede wszystkim na politycznym aspekcie

¹ Wszystkie wyróżnienia w cytacie pochodzą od autorki szkicu.

² *Tryskam, więc jestem* [rozmowę z Agnieszką Szpilą przeprowadziła Paulina Januszewska], „Krytyka Polityczna”, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/octopussy-rozmowa-z-agnieszka-szpila/> [dostęp: 12.04.2024].

³ M. Humm, *Ecofeminism* [w:] tejez, *The Dictionary of Feminist Theory*, Edinburgh 2003, s. 73–74.

⁴ Oryginalnie: „Don't touch me. I am contaminated!”, tłum. własne – A.R. Zob. M. Mies, *Who Made Nature Our Enemy* [w:] *Ecofeminism*, red. M. Mies, V. Shiva, New York 2014, s. 91–92.

⁵ M. Głowiński, *Pornografia* [w:] *Słownik terminów literackich*, wyd. II, red. J. Sławiński, Wrocław 1988, s. 376.

seksualności, która ma być punktem wyjścia do wyzwolenia od opresyjnych systemów – patriarchy i kapitalizmu⁶. Walka z nimi jest jednym z kluczowych tematów poruszonych przez pisarkę.

Tom *Octopussy* zawiera pięć opowiadań: *Istota*, *Goryl*, *Larwy*, *Ditto* i *Octopussy*, w których seksualność staje się przyczynkiem do rozmyślań o miejscu człowieka w świecie przyrody. Pisarka nie trzyma się ściśle ram estetyki realistycznej (np. jaszczury w *Istocie* potrafią podmieniać ludziom muzykę w klubach), lecz, mimo to, polityczne, aktywistyczne czy ekologiczne wymiary jej refleksji nie tracą na wartości. Warto zauważyć, że w każdym z opowiadań to kobiety szukają łączności z naturą, wynikającej z potrzeby zmiany sposobu życia⁷, mężczyźni są niezaangażowani, wołają zachować *status quo*.

Według Carolyn Merchant zmiana sposobu traktowania przyrody miałaby simultanicznie odmienić stosunek opresyjnego systemu do kobiecości⁸. Autorka *Octopussy* wybiera poruszające, niekiedy kontrowersyjne rozwiązania artystyczne takie jak uprawienie seksu jednej z żeńskich postaci z Gorylem (pisownia oryginalna) czy obdarzenie głównej bohaterki tytułowego opowiadania ośmioma waginami umieszczonymi w różnych miejscach ciała. Prowokuje czytelniczki do refleksji na temat cielesności oraz miejsca człowieka w świecie natury, choć wnioski, jakie nasuwają się podczas lektury, są jednoznaczne: patriarchalna i zaawansowana cywilizacyjnie rzeczywistość jest opresyjna wobec przyrody i kobiet.

Celem mojego szkicu jest znalezienie odpowiedzi na zawarte w tytule pytanie poprzez analizę głównych motywów wybranych opowiadań oraz zaproponowanych w nich przez Szpilę wizji seksualności – ludzkiej, integrującej kobiety, aktywizującej je do działania, oraz przekraczającej antropocentryczne granice, znoszącej podział na ludzi i nie-ludzi.

Świat ludzi oczami natury. Żywiol wody

W opowiadaniach Szpili woda jest najważniejszym żywiołem, utożsamianym z życiem i seksualnością. Tylko dla bohaterki *Goryla* ogień jest metaforą pożądania, natomiast w *Istocie* oraz *Octopussy* celebrowanie seksualności zostało silnie powiązane z wodą, będącą w kulturze symbolem płodności oraz energii seksualnej⁹. W obu opowiadaniach dochodzi do uwznioślenia tego żywiołu. Energia słoneczna, również mająca swój udział w powstawaniu i podtrzymywaniu życia, nie jest przez Szpilę postrzegana pozytywnie. Wenus, główna bohaterka *Octopussy* woli dni pochmurne i deszczowe od słonecznych i ciepłych, prawdziwy komfort odnajduje, pływając w morzu, w bliskości topniejącego lodowca. W opowiadaniu *Istota* nadmierne

⁶ Por. „Post P_rn Arts Fest”, <https://ppaf.pl> [dostęp 9.07.24].

⁷ Nie dotyczy to opowiadania *Istota*, w którym główną bohaterką i narratorką nie jest kobieta, a samica jaszczura. Tę kwestię rozwinę w dalszej części szkicu.

⁸ C. Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, San Francisco 1980. Cyt. za: M. Humm, *Ecofeminism*, s. 74.

⁹ W. Kopaliński, *Woda* [w:] tegoż, *Słownik symboli*, Warszawa 2006, s. 480–484.

nasłonecznienie niszczy Ziemię: „Przypalana żywcem przez Słońce Ziemia błagała o chwilę oddechu. Było inaczej niż wtedy, kiedy płynęły tędy kry lodowców. Kiedy spływałyśmy w zimnie, szcękając zębami, wraz z nimi. [...] A chcieliśmy przesuwać się i trwać obok siebie. W swojej łuskowatości. Bliskości. Chropowatości”¹⁰.

Opowiadanie *Istota* wyróżnia się w zbiorze ze względu na narrację z perspektywy zwierzęcia – inteligentnej samicy jaszczura. Dzięki temu, że to nie człowiek snuje refleksje o człowieku, wyobraźnia i poglądy autorki zyskują na autentyczności. Na szczególną uwagę zasługują przemyślenia estetyczne jaszczurów: „Kiedy natrafiamy na coś »kiczi-kiczi«, nasze łuski zabarwiają się na landrynkowo-różowy kolor, a nasze jaszczurze kły szczerzą się w szczerym uśmiechu” (s. 13–14). Według jaszczurów ludzie nie lubią kiczu, lecz ta niechęć jest pozorna. Gadom sprawia on prawdziwą przyjemność. Obcując z nim, przybierają różowy kolor, który jest przeciwieństwem „szarocienia” – poczucia beznadziei, jakiego doświadczają, gdy myślą o kryzysie klimatycznym. Róż w opowiadaniu symbolizuje miłość, czułość, kobiecość i radość z życia¹¹.

Theodor Adorno w *Teorii estetycznej* pisze, że trudno jest zdefiniować kicz. Interpretuje go jako zjawisko parodiujące *katharsis*. Odnosząc się do teorii Freuda, podkreśla, że człowiek, pielęgnując niechęć do kiczu, obnaża swój brak satysfakcji ze sztuki¹². Gady nie potrzebują obcować ze sztuką wysoko, żeby odczuwać estetyczną satysfakcję. Odbierają go przede wszystkim zmysłowo: „Kicz pachnie jak chałwa turecka, jak sezamki i rachatlukum. Wszystko inne doprawione szczyptą innych woni” (s. 14). Jaszczurom kojarzy się on z wielozmysłową kulturą Wschodu. Minimalizm doznań, ku jakiemu zmierza świat w wyniku katastrofy ekologicznej, martwi je i nie pozwala im celebrować życia.

Susza na Ziemi kontrastuje z wilgotnością i chłodem lodowców. Warto zwrócić uwagę na datę, którą został opatrzony ten fragment: „Miesiąc kwitnienia lip, rok 2022” (s. 7). Według analiz NASA ten rok był jednym z najcieplejszych w historii, co skutkowało suszami oraz pożarami lasów¹³, co w opowiadaniu wyrażają słowa: „Przypalana żywcem przez Słońce Ziemia błagała o chwilę oddechu” (s. 7). Momenty bliskości jaszczurów wiążą się z wodą, w przeciwieństwie do „patologicznie suchych ciał” (s. 7), o których wspomina narratorka. *Jaszczura* wskazuje, że słowo „patologia” etymologicznie pochodzi od greckiego *pathos*, oznaczającego cierpienie. Suchość okazuje się przyczyną cierpienia i bólu, przypomina zwierzętom o postępujących zmianach klimatycznych, których skutki są odczuwane także przez ludzi.

¹⁰ A. Szpila, *Istota* [w:] tejże, *Octopussy. Opowiadania postporno*, Warszawa 2023, s. 9. Kolejne cytaty z tej książki lokalizuję podaniem strony w nawiasie.

¹¹ O symbolice różu zob.: K. Smith, *The meaning of pink*, „Sensational Color”, <https://www.sensational-color.com/meaning-of-pink/> [dostęp 8.07.24].

¹² T. Adorno, *Teoria estetyczna*, przeł. K. Krzemieniowa, red. M. J. Siemek i in., Warszawa 1994, s. 67.

¹³ *NASA Says 2022 Fifth Warmest Year on Record, Warming Trend Continues*, “Climate NASA” 2023, <https://climate.nasa.gov/news/3246/nasa-says-2022-fifth-warmest-year-on-record-warming-trend-continues/> [dostęp 12.04.2024].

Gady znają grekę, istnieją na Ziemi dłużej niż ludzkość i obserwują zachodzące w świecie przemiany z rozległej perspektywy czasowej. Przez tę przewagę nad ludźmi stają się bohaterami wielu teorii spiskowych, głoszących, że jako reptilianie¹⁴ planują przejąć panowanie nad światem. W tym przeświadczeniu wyraża się pycha człowieka przekonanego o dobrodziejstwie jego władzy nad Ziemią, lecz wizja panowania nie pociąga gadów: „Mówiono o nas, że para strasznych reptilian planuje inwazję. Że po cichu, w tajemnicy [...] próbujemy z IS przejąć całkowitą kontrolę nad światem [...] Nic bardziej mylnego” (s. 13).

Woda jest idealnym środowiskiem do rozwoju życia, ale jednocześnie stanowi niebezpieczeństwo¹⁵. Opowiadanie *Istota* unaocznia, że obcowanie z nią jest niemożliwe bez zaangażowania dotyku, a doświadczenie to jest pełne zmysłowości: „Najlepszy był moment, gdy zaczynaliśmy płuć sobie do pysków. Nabieraliśmy duże ilości wody i wypluwaliśmy je na siebie nawzajem potężnymi strumieniami. Z pyska do pyska. Tak, że woda trafiała niemal wprost do naszych spragnionych gardel, wcale nie rozpryskując się na boki” (s. 11–12).

Arystoteles uznawał dotyk za podstawę życia i psychicznego dobrobytu człowieka, ale kojarzył go z erotyką, postrzegał jako zmysł zwierzęcy, przez co uznano go za gorszy i nieprzyzwoity¹⁶. Z kolei Kartezjusz uważał dotyk za najniższy z rodzajów ze zmysłów, w przeciwieństwie do wzroku, podatnego na uleganie iluzjom i zniekształceniom¹⁷. Istnienie oraz funkcjonowanie w świecie, jak zauważa Ilonka Brach-Czaina w *Błonach umysłu*, są możliwe właśnie dzięki dotykowi, od którego nie można się uwolnić. Skóra ma wyjątkowe właściwości; jest granicą, która oddziela ludzi oraz zwierzęta od reszty świata i jednocześnie zapewnia z nim łączność¹⁸.

W opowiadaniu *Istota* relacje jaszczurów z naturą oraz ze sobą nawzajem opierają się przede wszystkim na dotyku. Silne zakotwiczenie w rzeczywistości pozwala im na jej wnikliwą percepcję. Są świadome zbliżającej się katastrofy klimatycznej oraz zgubnego wpływu człowieka na środowisko: „Podobnie reagujemy na giełdy papierów wartościowych, które kochamy obszczywać, tak jak stacje paliwowe, lotniska, ekskluzywne butik i wielkie sieci handlowe. Wszystko to co zatruwa planetę. Bo to my, a nie wy będziemy tutaj do końca” (s. 14). Sytuacja, w jakiej znajduje się Ziemia, wywołuje przerażenie gadów i bezpośrednio na nie oddziałuje: „Na myśl o nadchodzącej katastrofie popadamy w szarocien” (s. 15). Przywiązanie do świata natury oraz miłość, jaką go darzą, kontrastują z postawą człowieka, który wydaje się nie zauważać nadchodzącego kryzysu. Nieustanne fizyczne obcowa-

¹⁴ Reptilianie mieliby być humanoidalnymi gadami sprawującymi władzę nad światem. Zob. m.in. A. Murillo, „They are Among us”. *Mimicry and Disappearance Against Reptilians in Mexico*, „Revista Colombiana de Antropología” 2023, vol. 59, n. 2, s. 69–92, http://www.scielo.org.co/scielo.php?pid=S0486-65252023000200069&script=sci_abstract [dostęp 9.07.24].

¹⁵ W. Kopalinski, *Słownik symboli*, s. 480.

¹⁶ Arystoteles, *Metafizyka*, przeł. K. Leśniak, Warszawa 1984, s. 3–5. Cyt. za E. Rewers, *Od doświadczenia po doświadczenie – „niewinny” dotyk nowoczesności*, „Teksty Drugie” 2006, nr 3, s. 49–50.

¹⁷ E. Rewers, *Od doświadczenia po doświadczenie...*, s. 49–50.

¹⁸ J. Brach-Czaina, *Dotknięcie świata* [w:] teże, *Błony umysłu*, red. R. Lis, Warszawa 2003, s. 57–63.

nie jaszczurów z przyrodą nie pozwala im o niej zapomnieć. Ludzie funkcjonują w przyrodzie, ale są niemal całkowicie oderwani od obowiązujących w niej praw:

Część z nich przybyła nad Liwiec samotnie, inni zaś – w swoich dzikich stadach. Najgorzej jak homoludy [ludzie – A.R.] przyjeżdżają w parach: samiec – samica. Wtedy puszczają z głośników takie dźwięki, od których zaburza nam się wzorzec pełzania, bo coś, co nazywają bitem, sprawia, że zamiast przemieszczać się w górę rzeczki zaczynamy podrygiwać [...]. Od tego dymu blantowego i bitu z głośników głupiejemy i stępią nam się reaktywność w mózdkach (s. 17–18).

W poczynaniach ludzi brakuje czułości. W przeciwieństwie do jaszczurów, dla których bliskość i wspólnota są nadrzędnymi wartościami, nie wykazują się empatią ani wobec natury, ani innych niż oni żywych stworzeń. Już w samym tytule opowiadania *Istota* zostaje zawarta nierozłączność dwóch gadów: IS oraz TOTY. Narratorka – TOTA – odczuwa ogromną potrzebę sprowadzania na świat kolejnych istnień: „Przenosiłam swój niezrealizowany w gadzim wymiarze instykt na inne gatunki zwierząt, a czasem także roślin” (s. 10). Silny instykt macierzyński TOTY, miłość do drugiego osobnika, są realizacją odnalezionego sensu życia, intensyfikującym je tego, o czym pisali Alan Badiou i Nicolas Traung w książce *In Praise of Love*¹⁹. Zaproponowana przez nich idea zaprzecza filozofii antynatalistycznej, głoszącej, że płodzenie i rodzenie dzieci są niemoralne, a cierpienie na Ziemi przewyższa korzyści płynące z prokreacji²⁰. TOTA jest przekonana, że prawdziwe szczęście zapewnia dopiero przekazanie życia kolejnym istotom. Nie trzeba zaprzeczać rozmnażania się, jeśli podstawą relacji między istotami będzie świadoma i wszechogarniająca miłość.

Wenus, główna bohaterka opowiadania *Octopussy*, czuje się w pełni sobą dopiero wówczas, gdy wchodzi w fizyczny kontakt z wodą. Osobliwość, z jaką się urodziła, zmusza ją do zakrywania ciała i tylko podczas kąpieli w morzu może być w pełni sobą: „Kiedy zanurzała się w morzu, zamykała oczy i opadała na dno. Dopiero, dotykając palcami mułu, kiedy jej włosy, początkowo unoszące się na powierzchni wody, znikaly pod jej powierzchnią i zaplątywały się w wodorosty, czuła, że żyje” (s. 142). Siedem dodatkowych wagin rozmieszczonych na całym ciele daje jej możliwość doświadczenia natury w podobnie intensywny sposób, jaki był udziałem jaszczurów z opowiadania *Istoty*.

Doświadczenie przedmiotowego traktowania skutkuje tym, że Wenus nie potrafi tworzyć z ludźmi satysfakcjonujących relacji. Miłość oraz intymne doznania zapewnia jej kontakt z topniejącym lodowcem, który nazywa Svenem. Zawieszenie pomiędzy światem ludzkim a światem przyrody sprawia, że inaczej odczuwa efekty kryzysu klimatycznego. Woda jest jej ostoją i okazuje się ratunkiem w chwili

¹⁹ A. Badiou, N. Troung, *In Praise of Love*, transl. by P. Bush, London 2012, s. 7.

²⁰ F. Jach, *Antynatalizm jako recepta na problemy współczesności?*, „Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris” 2017, nr 39, s. 200–203.

zagrożenia. Pracująca w barze Wenus odkrywa, że dochodzi w nim do łamania prawa poprzez odurzanie kobiet i ich seksualne wykorzystywanie. Bohaterka zostaje uprowadzona i wrzucona do wielkiego akwarium, w którym całkowicie naga ma stanowić atrakcję dla obserwujących ją mężczyzn.

Jeden z nich, nazywany „Kapturem”, odpowiedzialny za prowadzenie nielegalnej działalności opierającej się na wykorzystaniu seksualnym kobiet, zostaje zabity przez bohaterkę w wodzie: „wypuszcza z siebie, ze swoich ośmiu wagin, atramentową ciecz, która pod ciśnieniem dosięga jego ciała, paraliżując je jak śmiertelna toksyna” (s. 155). Przyczyną jego śmierci jest tetrodotoksyna – trujący związek chemiczny wytwarzany przez ośmiornicę żyjącą w Oceanie Spokojnym. Związek ośmiornicy i głównej bohaterki zawiera się w tytule opowiadania oraz zbioru – *Octopussy*. Jest on znaczący fonetycznie oraz semantycznie: *octopus* (ang. ośmiornica), *octo* (łac. osiem), *pussy* (ang. potoczne określenie waginy). Osiem wagin, rozmieszczonych na ciele kobiety i produkujących zabójczą substancję, ratuje ją przed agresorem.

Śmierć w wodzie, jak zauważa Gaston Bachelard w *Wyobraźni poetyckiej*, jest śmiercią typowo kobiecą: „Woda to głęboki, organiczny symbol kobiety, która potrafi tylko płakać nad swoją niedolą i której oczy toną we łzach”²¹. W tytułowym opowiadaniu zbioru Szpili dochodzi do odwrócenia ról – woda staje się miejscem śmierci mężczyzny, a zabija go bohaterka o imieniu Wenus, chroniąc inne kobiety, którym on zagraża.

Miłość i śmierć. Bliskość i samotność

Autorka *Octopussy* wiele uwagi poświęca specyficznemu poczuciu spełnienia, które następuje w wyniku pojawienia się jednocześnie satysfakcji erotycznej oraz bólu lub strachu. Nurt postporno, mimo że umiejscawia seks w sferze politycznej, problematyzuje kwestię ciała, funkcjonującego w seksualności jednocześnie jako podmiot i przedmiot²². Ciało, doznając bólu, będącego elementem gry erotycznej, znajduje się w zawieszeniu między wykluczającymi się odczuciami. Iga, główna bohaterka opowiadania *Goryl*, obserwując zabawę swojej córki Lu ze zwierzęciem, zauważa, że satysfakcja płynąca ze strachu zostaje uwarunkowana na wczesnym etapie dzieciństwa:

Kiedy Goryl obracał do niej twarz z wyszczerzonymi celowo kłami, krzyczała, bo w tym momencie właśnie w jej mózgu dochodziło do zespolenia układu przyjemności ze strachem, które to połączenie pozwala dorosłym dziewczynkom czerpać radość z seksu tylko wtedy, kiedy jest podsztyta przerażeniem (s. 37).

²¹ G. Bachelard, *Wyobraźnia poetycka*, przeł. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1975, s. 155. Cyt. za: A. Arasz-kiewicz, *Wypowiadam wam moje życie. Melancholia Zuzanny Ginczanki*, Warszawa 2001, s. 74.

²² Zob. B. Ciancio, *Bodies, Gestus, Becoming: Cinema as a Technology of Gender and (Post)Memory*, “Deleuze and Guattari Studies” 2018, t. 12, nr 4, s. 563.

Mimo że wraz z mężem oddaje się intensywnym praktykom sadystyczno-masochistycznym, nie chce, by Lu jako dorosła kobieta poszła w jej ślady. Iga odczuwa głęboki psychiczny dyskomfort z form swego erotycznego spełnienia: „Nienawidziła siebie za to, że tak jak on mogła przekonać się o tym, że żyje tylko wtedy, kiedy osuwała się w stronę śmierci” (s. 30). Poczucie winy jest wynikiem narzuconych kulturowych konwenansów, obcych pierwotnej seksualności. Według Georges’a Bataille’a na erotyczną satysfakcję składają się jednocześnie sprzeczne emocje; przyjemność występuje wraz z potęgującymi ją wstydem oraz lękiem²³. Społeczne ograniczenia sprawiają, że jednostka wyrzeka się zwierzęcej natury a staje się człowiekiem, w znaczeniu opozycyjnym do zwierzęcia²⁴. Kiedy główna bohaterka i jej mąż oddają się perwersyjnym pragnieniom, rezygnują na moment z własnych tożsamości: „Żyd i kapo – czy może być w łóżku coś bardziej przewidywalnego?” (s. 30).

Konwencja Zagłady jako tła do uprawiania seksu wydaje się oburzająca, mimo że bywała już wcześniej wykorzystywana w kontekstach pornograficznych w filmie i skandalizującej literaturze popularnej. Adorno uważał, że łączenie satysfakcji seksualnej i Zagłady znieczuliła odbiorcę na tragedię tamtych wydarzeń²⁵. Erotyczna gra, jaką Iga prowadzi z mężem, nie pogłębia ich relacji, lecz oddala ich od siebie: „Po tresurze, którą Iga fundowali sobie wzajemnie, zupełnie nie potrafili spojrzeć sobie w oczy. Dwoje obcych ludzi, związanych najsilniejszą relacją w życiu – pasiaka i pejcza” (s. 31). Iga potrzebuje czułości, mimo że nie czuje się z nią do końca komfortowo. Praktyki seksualne, które nazywa się sadomasochistycznymi, jak zauważa Eva Illouz na przykładzie popularnych powieści erotycznych z cyklu *Pięćdziesiąt twarzy Greya*, skrywają w sobie pragnienie miłości oraz uwagi²⁶.

Iga nie potrafi ich znaleźć u męża, otrzymuje je dopiero od Goryla. Zwierzę tajemniczo zjawia się przy jej domu podczas zimowej, śnieżnej nocy. Najpierw bawi się z małą Lu, lecz gdy zauważa zainteresowanie jej matki, biegnie z nią do sypialni. Kobieta po raz kolejny wypiera się pragnień – początkowo wstydzi przyznać się

²³G. Bataille, *Erotyzm*, przeł. M. Ochab, Gdańsk 2007, s. 20. Cyt. za: M. Kubacka, *Erotyzm. Między wstydem a wstrętem*, „Tematy z Szewskiej” 2015, nr 1 (15), s. 56–57, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmetal.element.desklight-c34e1193-cf74-4afb-88bf-29b90f944d4f> [dostęp 12.04.2024]. Potępienie seksu, jak stwierdził Michel Foucault w *Historii seksualności*, nastąpiło dopiero z inicjatywy kościoła rzymskokatolickiego. Zob. tegoż, *Historia seksualności. II. Użytek z przyjemności*, przeł. B. Banasiak, T. Komendant, K. Matusiak, Gdańsk 2010, s. 153. Szpila, pisząc o seksualności w kontekście zwierząt, natury, bólu i wojny, oswaja to, co zostało zepchnięte w sferę tabu. To oswajanie ma również wymiar aktywistyczny.

²⁴ M. Kubacka, *Erotyzm...*, s. 56–57.

²⁵ Por. filmy *SS Experiment* (1976) czy *Nazi Love Camp #27* (1977). Zob. J.-P. Geuens, *Pornography and the Holocaust: The Last Transgression*, „Film Criticism” 1995, t. 20, nr 1, s. 114–116; T. Adorno quoted in Lawrence L. Langer [w:] *The Holocaust and the Literary Imagination* (New Haven: Yale UP 1975), s. 1. Cyt. za: J.-P. Geuens, dz. cyt.

²⁶ A. Długolecka, *Przedmowa do polskiego wydania* [w:] E. Illouz, *Hardkorowy romans. „Pięćdziesiąt twarzy Greya”: bestsellery i społeczeństwo*, przeł. J. Konieczny, red. J. Kowalczyk, Warszawa 2015, s. VII–XIII.

przed sobą, że zwierzę ją pociąga. W jego obecności zaczyna odczuwać przyjemność bez dodatkowej stymulacji bólem: „Włożył jej palec do ucha. Delikatnie. Tak, by nie zadać jej bólu” (s. 43). Zbliżając się do niego, zbliża się do świata natury:

A jednak w tym zapatrzeniu, nie widzieli nic poza wielką źrenicą świata [...]. Widzieli razem, w tych swoich źrenicach, jak pierwszy czlekokształtny wlaży na jedną z samiec i przygryzając jej kark, jednocześnie nawija na palec jej długie włosy. Nie po to, by je ciągnąć, tylko po to, by posiadając ją, okazać jej czułość (s. 43–44).

Kiedy osiągają orgazm, Iga przestaje być sobą, a staje się Gorylicą. Dzięki niespodziewanej wizycie Goryla kobieta ma możliwość doznać czegoś nowego, niepodobnego do brutalnego seksu, jaki uprawiała z mężem: „Nigdy w swoim życiu nie zaznała takiej bliskości” (s. 45). Wszystko wraca do dawnego porządku dopiero wówczas, gdy budzi się jej mąż, a Goryl ucieka oknem, pozostawiając po sobie jedynie zapach i poczucie pustki: „Podeszła do okna i otworzyła je na oścież, tropiąc wzrokiem tylko to jedno – ślady Goryla na śniegu” (s. 45). Zwierzę zapadło Idze w pamięć, na zawsze odmieniając jej życie.

Dla pary bohaterów wojna jest jedynie kostiumem, który nakładają na siebie, żeby spełniać swoje fantazje erotyczne. Inaczej jest w przypadku Niny z opowiadania *Ditto*, która rzeczywiście doświadczyła okrucieństwa wojny. Szczególnym wspomnieniem jest dla niej powstanie warszawskie, podczas którego zginął jej ukochany Wiktor. Kochankowie, połączeni uczuciem oraz uwielbieniem poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, nie pasują do brutalnej rzeczywistości. Wiersze Baczyńskiego, recytowane przez Wiktora, były ważnym elementem ich gry erotycznej. Seks stanowił dla młodych ludzi ucieczkę od straszliwej wojennej rzeczywistości. Według Bataille'a erotyzm jest silnie związany ze śmiercią: „Wszelki erotyzm ma na celu osiągnięcie istoty w najczulszym punkcie, tak, by zmarło w niej serce”²⁷. Nina, mimo że od powstania minęło kilkadziesiąt lat, wciąż projektuje swoje ówczesne doświadczenia na erotykę. Kiedy jej partner Zygmunt prosi ją o „normalny” seks, odpowiada mu: „Albo tak, albo w ogóle” (s. 107). Ma nietypowe pragnienia, by podczas uprawiania seksu towarzyszyły jej odgłosy bombardowania i warkot silnika samolotu. Prosi więc (nieco groteskowo) partnera: „Turkocz, warkocz i szum” (s. 108).

Bohaterka opowiadania Szpili dzieli ludzi na urodzonych przed i po wojnie. W tych kategoriach rozpatruje wybór potencjalnych partnerów seksualnych. Podobnie jak Iga odczuwała życie najpełniej dopiero wówczas, gdy ryzykowała śmiercią: „tylko wtedy, kiedy śmierć zaglądała jej w oczy codziennie, czuła, że nie jest martwa, że naprawdę żyje” (s. 116). Psychiczne uzależnienie Niny od wojny można rozpatrywać w kategoriach traumy. Psychoanaliza postrzega traumę jako intensywne wydarzenie w życiu podmiotu, mające negatywny wpływ na jego psy-

²⁷ G. Bataille, *Erotyzm*, s. 32.

chiczny dobrobyt i uniemożliwiający odpowiednią reakcję emocjonalną²⁸. Wojna przypadła na czas erotycznej inicjacji bohaterki i na zawsze ukształtowała jej upodobania erotyczne. W obliczu zagrożenia, kiedy najmniejszy błąd mógł kosztować śmierć z rąk Niemców, Nina pragnęła uprawiać seks: „Poczuła potrzebę zrobienia czegoś irracjonalnego. Żeby zmniejszyć kaliber grozy, odegnąć śmierć” (s. 19). Przekroczywszy tabu, które oddziela przyjemność seksualną od koszmaru wojny, dotarła do źródła rozkoszy, jakim jest zakaz w rozumieniu Bataille’a²⁹. Decydując się na wizytę u spirytyстки, narusza granicę oddzielającą świat żywych od świata zmarłych. Postanawia wyznać miłość duchowi ukochanego. Opowiadanie *Ditto* unaoznacza osamotnienie Niny wynikające z nieobecności człowieka, który rozumiałby i podzielał jej przeżycia i doświadczenia.

Samotność jest motywem pojawiającym się również w innych opowiadaniach Szpili. Siła, jaką ma wspólnota bądź bliskość z drugim człowiekiem, odgrywa znaczącą rolę w utworze *Larwy*. Jego bohaterki są samotnymi matkami zmagającymi się z niesprawnością pomocy społecznej, niedającej im odpowiedniego wsparcia: „W Kokonie – Domu Samotnej Matki w Milanówku – znalazłyśmy się w podobnym czasie z powodu licznych perturbacji życiowych” (s. 54). Narratorka przedstawia inne bohaterki w prześmiewczy sposób. Krytykuje popularne mody, na przykład powieżachowność współczesnych nawiązań do New Age, traktujących medytację i wschodnie praktyki oddechowe jako cudowne remedium na wszystkie problemy emocjonalne³⁰: „Do tego nasza Greta [...]. Od agresji do depresji, po rzucaniu nożami w kierunku konkubenta medytowała godzinami próbując zmyć z siebie brzemię przemocy i pojebania” (s. 50–51).

Dzięki sile, jaką bohaterki *Larw* zyskują we wspólnocie, przestają być ofiarami systemu i zaczynają samodzielnie wymierzać sprawiedliwość. Obiektem ich zemsty ma być komornik, który upokorzył je, pozbawiając przedmiotów potrzebnych do codziennego życia. Postanawiają wykorzystać do zemsty pracę przy hodowli jedwabiu. Silne jedwabne nici mają służyć do skrępowania komornika. Bohaterki łączą nienawiść do mężczyzny, lecz nie ona jest najważniejsza. Planując zemstę, spędzają ze sobą coraz więcej czasu, co rozbudza w nich perwersyjną, erotyczną pragnienia: „Lizałyśmy skrawki swych ciał nocami na strychu Kokonu, na którym zamontowałyśmy w przyklastorznej kuchni rzeźnicki hak” (s. 86). Mimo że społeczeństwo nieustannie je zawodzi, utrudniając godne macierzyństwo, frustracja i potrzeba zmian zbliża kobiety ku sobie. Tworzą wspólnotę zmniejszającą ich poczucie osamotnienia.

²⁸ J. Laplanche, J.-B. Pontalis, *Trauma* [w:] *The Language of Psycho-Analysis*, przeł. D. Nicholson-Smith, London 1988, s. 465–466.

²⁹ M. Dąbrowski, *Teorie erotyzmu* [w:] tegoż, *Tylko seks? Antropologia erotyzmu od Sade'a do Houellebecq'a*, red. M. Szewczyk, Warszawa 2018, s. 36.

³⁰ „Zwolennicy New Age podkreślają uniwersalne i aktualne wartości ruchu – np. holistyczne ujęcie zdrowia, zainteresowanie ekologią, pokojem na świecie, rozwojem duchowym”. E. Kuzioła-Zimnica, *New Age a chrześcijaństwo*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica” 2007, R. IX, nr 32, s. 117.

Może się wydawać, że rozdzielenie cywilizacji od natury tworzy niepożądaną i szkodliwą dychotomię, lecz jej obserwacja skłania do zastanowienia się, czy ponowne ich połączenie jest możliwe i w jaki sposób miałyby się ono dokonać. W ekofeministycznej wizji Agnieszki Szpili do głosu zostają dopuszczone nie-ludzkie istoty, co poszerza ludzką perspektywę i pozwala przekroczyć antropocentryczne myślenie. Pisarka chce i potrafi prowokować kontrowersyjnymi pomysłami i motywami utworów, lecz takie podejście rodzi szereg wątpliwości. Czy rzeczywiście szokowanie odbiorców skłoni ich do refleksji nad opresyjnością struktur społecznych i roli seksualności w walce z nimi, czy raczej skupią uwagę na erotycznych perwersjach. Byłoby wielką szkodą zredukowanie równościowego przekazu opowiadania *Octopussy* do kwestii „ośmiu wagin” bądź czytanie *Larw* w kontekście seksualnych praktyk bohaterki. A przecież splecenie seksualności bohaterki z naturą okazuje się niezwykle skuteczne w ich walce z niesprawiedliwością społeczną i wynikającymi z niej zagrożeniami.

Anna Rutkowska

Bibliografia

- Adorno T., *Teoria estetyczna*, przeł. K. Krzemieniowa, red. M. J. Siemek i in., PWN, Warszawa 1994.
- Araszkievicz A., *Wypowiadam wam moje życie. Melancholia Zuzanny Ginczanki*, Fundacja OŚKA, Warszawa 2001.
- Arystoteles, *Metafizyka*, przeł. K. Leśniak, PWN, Warszawa 1984.
- Badiou A., Troung N., *In Praise of Love*, transl. by P. Bush, New Press, London 2012.
- Bataille G., *Erotyzm*, przeł. M. Ochab, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2007.
- Brach-Czaina J., *Dotknięcie świata* [w:] tejsze, *Błony umysłu*, red. R. Lis, Sic!, Warszawa 2003, s. 57–63.
- Ciancio B., *Bodies, Gestus, Becoming: Cinema as a Technology of Gender and (Post)Memory*, “Deleuze and Guattari Studies” 2018, t. 12, nr 4, s. 555–571.
- Dąbrowski M., *Teorie erotyzmu* [w:] tegoż, *Tylko seks? Antropologia erotyzmu od Sade'a do Houellebecq*, red. M. Szewczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, s. 24–36.
- Długolecka A., *Przedmowa do polskiego wydania* [w:] E. Ilouz, *Hardkorowy romans. „Pięćdziesiąt twarzy Greya”: bestsellery i społeczeństwo*, przeł. J. Konieczny, red. J. Kowalcuk, PWN, Warszawa 2015, s. VII–XIII.
- Foucault M., *Historia seksualności. II. Użytek z przyjemności*, Gdańsk 2010.
- Geuens J.-P., *Pornography and the Holocaust: The Last Transgression*, “Film Criticism” 1995, t. 20, nr 1, s. 114–116.
- Głowiński M., *Pornografia* [w:] *Słownik terminów literackich*, wyd. II, red. J. Sławiński, Osolineum, Wrocław 1988, s. 376.
- Humm M., *Ecofeminism* [w:] *The Dictionary of Feminist Theory*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2003, s. 73–74.
- Jach F., *Antynatalizm jako recepta na problemy współczesności?*, „Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris” 2017, nr 39, s. 200–203.

- Kopaliński W., *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2006.
- Kubacka M., *Erotyzm. Między wstydem a wstrętem*, „Tematy z Szewskiej” 2015, nr 1 (15), s. 55–66, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c34e1193-ef74-4afb-88bf-29b90f944d4f> [dostęp 12.04.2024].
- Kuzioła-Zimnica E., *New Age a chrześcijaństwo*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica” 2007, R. IX, nr 32, s. 117–132.
- Laplanche J., Pontalis J.-B., *Trauma* [w:] *The Language of Psycho-Analysis*, przeł. D. Nicholson-Smith, W.W. Norton & Company, London 1988.
- Mies M., *Who Made Nature Our Enemy* [w:] *Ecofeminism*, red. M. Mies, V. Shiva, Zed Books Ltd, New York 2014.
- Murillo A., „*They are Among us*”. *Mimicry and Disappearance Against Reptilians in Mexico*, „Revista Colombiana de Antropología” 2023, vol. 59, n. 2, s. 69–92, http://www.scielo.org.co/scielo.php?pid=S0486-65252023000200069&script=sci_abstract [dostęp 9.07.24].
- NASA Says 2022 Fifth Warmest Year on Record, Warming Trend Continues, “Climate NASA” 2023, <https://climate.nasa.gov/news/3246/nasa-says-2022-fifth-warmest-year-on-record-warming-trend-continues/> [dostęp 12.04.2024].
- „Post P_rn Arts Fest” <https://ppaf.pl> [dostęp 9.07.24].
- Rewers E., *Od doświadczenia po doświadczenie – „niewinny” dotyk nowoczesności*, „Teksty Drugie” 2006, nr 3, s. 46–58.
- Smith K., *The meaning od pink*, „Sensational Color”, <https://www.sensationalcolor.com/meaning-of-pink/> [dostęp 8.07.24].
- Szpila A., *Octopussy. Opowiadania postporno*, W.A.B., Warszawa 2023.
- Tryskam, więc jestem [rozmowę z Agnieszką Szpilą przeprowadziła Paulina Januszewska], „Krytyka Polityczna” 2023, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/octopussy-rozmowa-z-agnieszka-szpila/> [dostęp 12.04.2024].

Will ecofeminism free us? Femininity, sexuality and nature in “Octopussy. Stories postporn” by Agnieszka Szpila

Summary

The article focused on the ecofeminist vision proposed by Agnieszka Szpila in her collection of short stories, *Octopussy*. For the sake of sexuality connected to nature and devoid of anthropocentric boundaries, the author resigns from oppressive rationalism. *Gorilla* and *Ditto* depict sexual intercourse between human and non-human beings, shedding light on how intimacy allows man to cross the rules and experience more in terms of its senses and metaphysics. *Being* juxtaposes human culture and nature. Parched soil contrasts with fertility and life-giving moisture of saurians. Reptiles' nearness is accompanied by water – a force of nature associated with femininity and motherhood, which will also turn out to be important for the protagonist of the title story. Szpila, in her works, emphasizes sexuality as a triumph of life. She condemns aggression towards nature, which is underlined in story called *Larvae*. By seeking answers in the environment and exploring it, she defies patriarchal rule, creating her own interpretation of sexuality, corporeality and sex.

Key words: ecofeminism, sexuality, femininity, nature, water, works of Agnieszka Szpila